

References

1. Ivanov G.A. (1915). *Tekhnika vedeniya agronomicheskikh besed i chteniy* [Technique of conducting agronomic conversation and readings]. *Yuzhno-russkaya sel'skokhoziaystvennaya gazeta* [South Russian Agricultural Newspaper], 20, 47–52. [in Russian]/
2. Maslov S.A. (1845). *Ob obrazovanii komitetov pri obshchestvakh sel'skogo hoziaystva dlia rasprostraneniya gramotnosti mezhdru krestyankami v pomeshchichikh imeniyakh* [On the formation of committees of agricultural societies for the dissemination of literacy among peasant women in landowner estates]. *Zhurnal sel'skogo hoziaystva i ovtsevodstva* [Journal of Agriculture and Sheep], 6, 279–283. [in Russian]/
3. (1914). *Agronomicheskaya pomoshch v Rossii* [Agronomic assistance in Russia] / Pod red. V. V. Morachevskogo. Sankt-Peterburg: Izd. Departamenta zemledeliya, 607. [in Russian]/
4. Chayanov A. V. (1922). *Osnovnye idei i metody raboty obshchestvennoy agronomii* [Basic ideas and methods of public agronomy]. Moskva: Izd. Narkomzema «Novaya derevnya», 138. [in Russian]/
5. (1916). *Materialy po vneshkolnomu rasprostraneniyu sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Materials on the out-of-school distribution of agricultural knowledge]. Vyp. II *Vtoraya ocherednaya vystavka po voprosam vneshkolnogo rasprostraneniya sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Second regular exhibition on out-of-school agricultural dissemination]. Moskva: Tip. Ya. G. Sazonova, 55. [in Russian]/
6. (1916). *Materialy po vneshkolnomu rasprostraneniyu sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Materials on the out-of-school distribution of agricultural knowledge]. Vyp. III *Vtoraya ocherednaya vystavka po voprosam vneshkolnogo rasprostraneniya sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Second regular exhibition on out-of-school agricultural dissemination]. Moskva: Tip. O. L. Somovoy, 62. [in Russian]/

Лукашевич Ю. Л.

Внешкольная популяризация сельскохозяйственных знаний в общественной агрономии.

Методом историко-научного анализа определены формы агрономической популяризации сельскохозяйственных знаний. Выяснено, что беседы на сельском крестьянском собрании и эпизодические лекции – эти формы распространения знаний являются наиболее массовыми, которые охватывают наибольшее количество объектов восприятия, и потому имеют наибольшее влияние на широкие слои населения. Доказано, что беседы и лекции приобретают массовый характер лишь при привлечении к сфере своего влияния как можно больше количество населения и не имеют характера одиночных выступлений.

Ключевые слова: популяризация сельскохозяйственных знаний, общественная агрономия, общественные агрономы, лекции, беседы.

Lukashevich Y. L.

Out-popularize agricultural knowledge through public agronomy.

The form of agronomic popularization of agricultural knowledge is determined by the method of historical and scientific analysis. It was found that the conversation at the village peasant meetings and occasional lectures - these forms of dissemination of knowledge is the most widespread, covering the largest number of objects of perception, and therefore have the greatest impact on the general population. Proved that conversations and lectures become widespread only in attracting to its sphere of influence largest possible number of people and have individual character performances.

Key words: popularization of agricultural knowledge, public agronomy, public agronomists, lectures, conversations, teachers.

УДК 631.432.2:477.53(091)

В.О. Воловодська

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ П.Ф. ТУШКАНА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ НАУКОВОМУ КОМІТЕТІ УКРАЇНИ (1923-1927)

Проаналізовано напрацювання П.Ф. Тушкана на ниві становлення й розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні по лінії Сільськогосподарського наукового комітету України (1923–1927). Наведено творчі здобутки вченого, зокрема з питань боротьби з шкідниками та бур'янами за допомогою новітніх агротехнічних заходів, розроблення заходів щодо боротьби з посухою, вивчення тютюництва та ін. Розкрито вклад П.Ф. Тушкана у сільськогосподарську освіту та висвітлено його діяльність як популяризатора передових ідей з питань агрономії через випуск галузевих видань.

Ключові слова: П.Ф. Тушкан, сільськогосподарська дослідна справа, Сільськогосподарський науковий комітет України.

Подальший розвиток сучасної агрономічної науки неможливий без осмислення і усвідомлення досвіду минулого. Серед когорти провідних вітчизняних учених, особливе місце посідає знаний організатор сільськогосподарської дослідної справи й галузевої освіти на українських землях професор П.Ф. Тушкан.

Метою статті є висвітлення науково-організаційної діяльності професора П.Ф. Тушкана в стінах Сільськогосподарського наукового комітету України (1923-1927) та основних здобутків вченого у цей період.

До енциклопедичних довідників біографічні відомості про П.Ф. Тушкана не увійшли. Перші згадки про вченого знаходимо у двотомній збірці документів і матеріалів «Українська Центральна Рада» (1997) [1, с. 210, 222]. У першому томі зазначається, що «... Тушкан Павло Федорович — член ЦР від Катеринославської губернії (територіальне представництво) ...» та згадка про його виступи щонайменше на чотирьох засіданнях. Загальні біографічні відомості про вченого та його діяльність в Єрастівському сільськогосподарському училищі наведено у восьмому томі художньо-документального життєпису «Господні зерна» [2, с. 233].

До роботи у Сільськогосподарському науковому комітеті П.Ф. Тушкан приступив у вересні 1923 р. Спочатку вчений з 10 вересня 1923 р. працював завідувачем підсекції шкільної сільськогосподарської освіти секції освіти й популяризації, потім нетривалий час — головою Київської філії Сільськогосподарського наукового комітету України (далі – СГНКУ). Після цього за рішенням Президії СГНКУ від 15 вересня 1923 р. стає головою президії секції сільськогосподарської освіти та популяризації [3, арк. 27]. Вже 17 вересня 1923 р. П.Ф. Тушкан за дорученням Президії СГНКУ відбув у перше відрядження для обслідування Єрастівського та Уманського, а також інших сільськогосподарських технікумів та шкіл України й ознайомлення з станом сільськогосподарської освіти в цих закладах. Ймовірно керівництво Комітету поклало на П.Ф. Тушкана надію щодо приєднання й згуртування сільськогосподарських шкіл під керівництвом СГНКУ [4, арк. 14]. Під час відрядження до Уманського сільськогосподарського технікуму П.Ф. Тушкана зухвало обікрали. Вночі в потязі зловмисник вирізав гаманець з документами і грішми [5, арк. 15]. Серед них — паспорт, посвідчення члена Всеробітземлісу, квиток члена секції освіти та популяризації СГНКУ. На найближчій залізничній станції «Козятин» П.Ф. Тушкан подав заяву до ДТО ГПУ й отримав відповідну довідку від 20 вересня 1923 р. Вона і стала підставою після повернення 9 жовтня 1923 р. для видачі дублікатів викрадених документів. На черговому Пленумі 29 грудня 1923 р. було прийнято остаточне рішення про переведення з січня 1924 р. СГНКУ до Харкова і внесено зміни в його організаційну побудову. Відтак П.Ф. Тушкана було обрано заступником очільника Комітету В.І. Ковалевського. На тому ж засіданні підтвердилися його повноваження як голови секції сільськогосподарської освіти та популяризації. Між відділом сільськогосподарської освіти Укрголовпрофосвіти та СГНКУ 31 липня 1923 р. була укладена «Умова» щодо надсилання 200 примірників видань Комітету («Вісник сільськогосподарської науки», «Декадний бюлетень Укрмету», «Щомісячна метеорологічна характеристика України» та ін.) всім аграрним школам, технікумам та інститутам УСРР. З цією метою виділили двох співробітників-кореспондентів, які працювали над завданнями СГНКУ [6, с. 308]. Поява «Умови» стала результатом попередньо проведеної наради ректорів, директорів та управителів сільськогосподарських інститутів і технікумів щодо участі вузів в організації галузевої наукової праці. Відповідно до її Постанови, на СГНКУ покладалася розробка методики та програми всіх експериментаторських робіт для потреб освітньої підготовки фахівців. Нею також передбачалося створення спеціальної комісії для цих цілей при СГНКУ. Все разом повинно було стати живим виявом наукової думки і праці сільськогосподарської молоді, що активно ставала на шлях самостійної творчої праці [7, с. 321], або таким чином готувати відповідні кадри для праці в системі галузевого дослідництва, яких у всі часи потре-

бувала аграрна наука. Весь план дій аж до 1 січня 1925 р. П.Ф. Тушкан виклав у спеціальному листі-зверненні від 24 листопада 1923 р. до всіх сільськогосподарських навчальних закладів УСРР, наголосивши на надзвичайній важливості для сільськогосподарської школи і науки, справи, що розпочалася. Крім секції сільськогосподарської освіти та популяризації, П.Ф. Тушкан брав активну участь у роботі інших підрозділів Комітету, різноманітних заходах від його імені як у Києві, так і Харкові. Встановлено, що остаточний переїзд П.Ф. Тушкана на працю до Харкова відбувся 4 лютого 1924 р. [8, арк. 11], а з 26 квітня 1924 р. він відвідував Київ вже у службових справах СГНКУ [9, арк. 12].

Від лютого 1924 р. П.Ф. Тушкан представляє СГНКУ на зібраннях уже в Харкові. Так, 13 березня 1924 р. він був серед учасників засідання з дослідної справи Харківської області. До цього з правом вирішального голосу він брав участь у Всеукраїнській агрономічній нараді з 15 по 22 лютого 1924 р. Того ж місяця П.Ф. Тушкан значиться серед учасників Всеукраїнської наради в справі боротьби з шкідниками [10, арк. 33]; краєвої наради по досвідній справі [11, арк. 35]; наради в справі видання часопису «Вісник сільськогосподарської освіти», що проводив відділ сільськогосподарської освіти Укрголовпрофосвіти та представляв інтереси СГНКУ на третій губернській нараді з сільськогосподарської освіти Харківщини.

Основні тези бачення місця і ролі української сільськогосподарської науки П.Ф. Тушкан виклав у спеціальній статті у часописі «Культура і побут», що побачив світ у березні 1925 р. У ній він постав не лише як відповідальний працівник профільного відомства, а й як історик галузі. У подальшому делегатські функції П.Ф. Тушкана від СГНКУ не зменшувалися та не обмежувалися Харковом. Неодноразово він відвідував Київ. Наприклад: 28–30 квітня 1924 р. був офіційним представником Президії Комітету на пленарному засіданні Київської філії СГНКУ відповідно до її рішення від 5 квітня 1924 р. (протокол № 17) [12, арк. 48]. З 27 лютого 1924 р. П.Ф. Тушкан став членом Президії економічної секції СГНКУ і одним із розробників оновленої програми її діяльності після переїзду до Харкова.

Виступаючи 23 лютого 1924 р. у Харкові на спільному засіданні меліораційної секції СГНКУ і меліораційної секції З'їзду у справі землеустрою і меліорації, член Президії СГНКУ з 29 грудня 1923 р. П.Ф. Тушкан звернув увагу на користь зрошення для південної частини України, а для її розгортання запропонував розширити освітню підготовку Наркомзему через діючі меліораційні школи з обов'язковим закріпленням знань на практиці протягом декількох років. З'їзд одностайно схвально проголосував за відповідну резолюцію. На зібранні він також висловився, що з нагоди 30-річної видатної діяльності на меліораційній ниві професора Є.В. Опокова слід видати спеціальний збірник праць меліоративної секції СГНКУ, присвячений ювілярові.

Від початку квітня 1924 р. і до 21 червня 1924 р. П.Ф. Тушкан в.о. голови СГНКУ, який небезпідставно вважається однією з предтеч сучасної Національної академії аграрних наук України. Від імені СГНКУ 22 квітня 1924 р. став членом Оргбюро зі скликання Всеукраїнської конференції сільськогосподарської освіти 9 червня 1924 р. [13, с. 131].

На засіданні комісії СГНКУ з боротьби із посухою 14 серпня 1924 р. йому доручається скласти перспективний сільськогосподарський науковий план робіт в Україні на десять років щодо боротьби з посухою з визначенням необхідних асигнувань на досліді, погодивши з Плановою комісією НКЗС УСРР. Крім того, на ньому П.Ф. Тушкан обирається разом із Є.В. Опоковим та Є.О. Заславським членом комісії з видання збірки матеріалів про посуху. На іншому засіданні цієї комісії 29 серпня 1924 р. йому разом із М. Кондратенком доручили визначити ще й теми для брошур і авторів до новостворюваної збірки. Виступаючи на засіданні проблемної комісії 6 вересня 1924 р., П.Ф. Тушкан по-державницьки обгрунтував перспективи

взаємодії агронома і меліоратора в умовах недостатності вологи з використанням кращого з досвіду Швеції, висловився за перспективність перенесення всіх заходів із запобігання посухи північніше Криму, а також за невірність визначати її рівня тільки за врожаєм озимини на Одеській, Херсонській та Ростовських дослідних станціях. На зібранні він разом з Є. Опоковим, О. Янатою, Д. Соловейчиком, І. Філіпішиним та М. Кондратенком увійшов до складу комісії з розроблення проекту постанов, в яких були окреслені основні моменти синтезу науково-практичних заходів щодо боротьби з посухою. Власні результати досліджень з цих питань він надрукував у монографії «Як господарювати у степу». Її перша частина обсягом 77 сторінки побачила світ у 1926 р. в харківському видавництві «Радянський селянин» [14, с. 94], а друга — наступного року на 133 сторінках. Але найбільш творчо у СГНКУ П.Ф. Тушкан працював у секції рільництва та луківництва, що розпочала свою діяльність із середини 1923 р. ще у Києві, провівши декілька організаційних засідань щодо об'єднання зацікавлених. Було опрацьовано результати відповідних експедиційних досліджень, наприклад, щодо розповсюдження угноєнь в селянських господарствах. З 1924 р. у Харкові активно розгорнулися дослідження з вивчення питання боротьби з посухою. Були проведені відповідні анкетні обстеження вологості ґрунту, яка виявила залежність озимини від опадів і найбільше від снігового покриву. Вони були проведені через сітку кореспондентів СГНКУ, від яких отримали майже 10 тис. відповідей. Обробку даних разом із П.Ф. Тушканом, що змінив у середині 1924 р. на посаді керівника секції рільництва О.К. Філіповського, виконали спеціалісти секції: Я. Савченко та А. Кузьменко. Вони стали у нагоді Комісії у боротьбі з посухою, що формально почала свою роботу у 1922 р., але повністю відновила свою діяльність лише 19 листопада 1923 р. згідно з Постановою СГНКУ. Проте найінтенсивніше вона була задіяна у житті республіки після посухи влітку 1924 р. у сфері компетентності саме секції рільництва. Від імені комісії 3 січня 1925 р. П.Ф. Тушкан виступив із доповіддю на З'їзді у справі продуктивних сил та народного господарства України. Крім розкриття реальних наслідків посухи, він запропонував заходи ведення рільництва у степу на основі вирощування посухостійких сільськогосподарських рослин, а також доповів у загальних рисах про програму та плани організації Центральної зрошувальної станції (Дніпрельстану) та початок дослідницьких робіт у Доренбураї.

Долучився П.Ф. Тушкан до вирішення завжди актуальної проблеми господарювання на землі — боротьби з бур'янами. Спеціальні дослідження з вивчення бур'янів та способів зниження їх шкідливої дії через Ботанічну секцію, СГНКУ проводив практично від початку своєї діяльності з 1919 р. З цією метою при ній було створено Бюро бур'янів. До 1924 р. вдалося здійснити загальне обслідування видового складу бур'янів через Сітку кореспондентів СГНКУ. Всі аграрні школи і дослідні установи отримали відповідну інструкцію. Крім того, була складена бібліографія літератури про бур'яни України, досліджена біологія насіння головних з них, складена карта їх розповсюдження або районування, розпочато роботи з упорядкування загального гербарію. З метою постановки справи на широкій науковій основі Наркомзем УСРР ухвалив рішення про проведення Першої Всеукраїнської наради в справі дослідження України та боротьби з ними 28 вересня 1925 р. На ній від імені Секції рільництва виступив П.Ф. Тушкан. Наголосивши на широкому застосуванні новітніх наукових методів у практиці щодо головних видів бур'янів, він висловився про необхідність випробувати культурні способи рільництва в боротьбі з бур'янами. Таким чином учений перевів дискусію в іншу площину, а саме: необхідність пошуку новітніх агротехнічних заходів боротьби з бур'янами, не зосереджуючись виключно на вивченні їх біології. Цю тезу для потреб селянських господарств окремих природних зон він продовжив і в подальшому — під час роботи другого Пленуму Бюро бур'янів Ботанічної секції СГНКУ 24–28 березня 1926 р., коли його навіть обрали до складу членів Президії, та II Всеукраїнської наради в справі боротьби з бур'янами 26–

27 березня 1926 р. На останній П.Ф. Тушкан виступив із доповіддю «Організація боротьби з бур'янами в селянських господарствах». Основні аспекти виступу увійшли до постанови зібрання, яку проводили на виконання рішень Української економічної наради 27 червня 1925 р. № 39 щодо вироблення системи широких державних і громадських заходів боротьби з бур'янами. Значущим є творчий доробок П.Ф. Тушкана на ниві організації галузевої освіти в Україні. Ще в 1917 р. він розробив першу програму вивчення природознавства у пристосуванні до сільськогосподарського промислу для початкових шкіл, яку прийняло Міністерство освіти УНР для запровадження. Оприлюднена ним 24 листопада 1923 р. доповідь на засіданні Президії СГНКУ — «Науково-дослідна праця сільськогосподарських шкіл» стала програмною в діяльності цього головного координуючого органу аграрної науки на освітній ниві. Більш конкретне наповнення в завданнях вищезазначеної роботи вчений виклав у статті «Що мають робити сільськогосподарські школи на полі сільськогосподарської науки», яка побачила світ в 1924 р. у часописі «Вісник сільськогосподарської освіти», та доповіді «Науково-дослідна робота в зв'язку з навчальними та агрикультурними завданнями сільськогосподарської освіти» на Першій Всеукраїнській конференції сільськогосподарської освіти 9–15 червня 1924 р. Пролунало воно і під час виступів на Нараді з дослідної справи 22 лютого 1925 р. на тему: «Завдання та постановка досвідних установ в зв'язку з сучасними потребами сільського господарства» та особливо 3 жовтня 1926 р. на черговій Всеукраїнській конференції сільськогосподарської освіти — «Принципи організації навчально-досвідних полів при сільськогосподарських школах». Така наполегливість П.Ф. Тушкана, помножена на компетентність, дала змогу якнайшвидше залучити функціонуючі галузеві освітні заклади до вирішення нагальних проблем з підвищення рівня вітчизняного сільського господарства. У 1925 р. П.Ф. Тушкан обраний дійсним членом сільськогосподарської секції найбільшої філії ВУАН — Харківського наукового товариства.

Не менш плідною виявилася участь П.Ф. Тушкана в роботі Комісії СГНКУ в справі вивчення тютюництва. Виступаючи 2 березня 1927 р. на її третьому засіданні, він висловився із запереченням про необхідність створення міжвідомчого постійного науково-технічного органу у галузі тютюництва, враховуючи діючі напрацювання очолюваної ним секції рільництва. П.Ф. Тушкан 1 квітня 1927 р. взяв участь у засіданні під головуванням члена Колегії НКЗС УСРР М.З. Резнікова щодо скликання Народи спеціалістів сільськогосподарського машинознавства, машинобудівництва, машинокористування і мотокультури України (згідно з Постановою Президії СГНКУ від 29 березня 1927 р.). На порядок денний були винесені такі питання: 1) будівництво нових заводів сільськогосподарських машин; 2) стандартизація сільськогосподарського машинобудування в СРСР та якість продукції діючих заводів; 3) дослідництво для потреб сільськогосподарського машинобудування; 4) підготовка фахівців; і, головне, 4) створення єдиного центру галузі машинної справи в Україні [15, арк. 16]. Разом з М.З. Резніковим і В.І. Василенком П.Ф. Тушкан обраний до складу Бюро зі скликання наради у червні 1927 р. Він узяв участь у декількох його засіданнях, що проводилися за участю представників Ради з'їздів промисловості. На жаль, з об'єктивних причин на з'їзд так і не потрапив.

Як керівник секції рільництва П.Ф. Тушкан відповідав за підготовку матеріалів до сьомого розділу збірки «Результати обслідування районів тютюництва» згідно з рішенням Президії Комісії у справі тютюництва СГНКУ від 11 травня 1927 р. На зібранні він висловився за організацію науково-зразкової колекції тютюну України при Комісії СГНКУ в справі тютюництва і підтримав рішення про створення спеціальної бібліотеки при ній. Однак, як свідчить протокол № 8 її засідання від 21 червня 1927 р., ці роботи остаточно не завершилися через розпочату реорганізацію СГНКУ і, як наслідок, — недофінансування відповідних робіт у сумі 3 тис. крб. З 21 червня 1927 р. внаслідок скороченням штатів П.Ф. Тушкан стає безробітним. Такі

обставини спонукали вченого наприкінці червня 1927 р. змінити місце роботи і переїхати спочатку до Києва. Після цього він 1 липня 1927 р. подав заяву на заміщення штатної посади на кафедрі хліборобства і лукивництва Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту. Однак не склалося. Найімовірніше, П.Ф. Тушкан, як колишній член Української Центральної Ради, потрапив до кола зору органів НКВС. Невипадково його не включили до списку членів Науково-консультаційної ради при НКЗС УСРР згідно з відомчим наказом від 16 вересня 1927 р., що була створена замість СГНКУ. Він залишився в ньому вже на громадських засадах лише керівником секції рільництва, до якої входили ще два спеціалісти — Д.К. Андрійченко та Г.Г. Пома-ленький. Крім того, продовжує членство в методичній комісії НКО УСРР. Знаходимо його прізвище у штаті СГНКУ як члена рецензійної комісії секції освіти та популяризації. До того ж, він продовжував керувати підсекцією сільськогосподарської освіти при ній. Зазначимо, що при секції тимчасовим практикантом рахувався його син Юрій. У списку видань СГНКУ станом на 1928 р., що будуть видаватися коштом відомства, на 16 позиції зазначена книга П.Ф. Тушкана «До вивчення степового рільництва» як випуск 2 до тому 1. Відповідно до проекту передачі установ СГНКУ, а також їх реорганізації на 1928 рік, третім пунктом було заплановано реорганізацію секції рільництва у науково-дослідну кафедру рільництва при Харківському сільськогосподарському інституті ім. Х. Раковського на чолі з П.Ф. Тушканом. Однак цей проект так і не втілювався у життя.

Нещодавно вдалося встановити, що після того, як він не витримав конкурс до Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту, з середини липня 1927 р. виїхав знову до Криму аж на довгі вісім місяців. Чим там займався, не відомо. Здається, що, крім домашніх клопотів по господарству, складав попередній план своєї книги про посухи та їх наслідки на українських землях, а також почав систематизувати у таблиці та діаграми дані про метеорологічні умови та врожаї галузевих дослідних установ, що функціонували у степу.

Отже, завдяки блискучому генеруючому таланту, організаторським здібностям, невтомній самовідданій праці П.Ф. Тушкан здійснив значний вплив розвиток сільськогосподарської освіти та дослідної справи. У полі зору його досліджень в даний період знаходяться питання посухи в Україні, агротехнічних заходів боротьби з бур'янами, наукових основ розвитку тютюництва та багато ін. Наукові праці вченого є суттєвим внеском в українську агрономічну науку і практику.

1. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник. К.: Вид-ня Київ. нотної фабрики, 1998. С. 210, 222.
2. Гусейнов Г. Господні зерна. Художньо-документальний життєпис. Дніпропетровськ: Січ, 2004. С. 233.
3. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 27.
4. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 14.
5. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 15.
6. Personalia. Обрання на дійсних членів СГНКУ. *Вісник сільськогосподарської науки*. 1923. № 8–12. С. 308.
7. Постанова наради ректорів, директорів та управителів с.-г. інститутів і технікумів у справі участі с.-г. шкіл в організації с.-г. наукової праці. *Вісник сільськогосподарської науки*. 1923. № 8–12. С. 321.
8. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 11.
9. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 12.
10. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 33.
11. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 35.
12. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 4151. Арк. 48.
13. В Оргбюро по скликанню Всеукраїнської конференції с.-госп. освіти. *Вісник сільськогосподарської освіти*. 1924. Ч. 2. С. 131.
14. Література. Загальне рільництво. *Вісник сільськогосподарської науки*. 1927. № 1. С. 94.
15. ЦДАВО України. Ф. 1230. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 16.

References

1. Verstiuk V., Ostashko T. Diiachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady. Bibliohrafichniy dovidnyk. K.: Vydnia Kyiv. notnoi fabryky, 1998. S. 210, 222.
2. Huseinov H. Hospodni zerna. Khudozhno-dokumentalni zhyttiepys. Dnipropetrovsk: Sich, 2004. S. 233.
3. TsDAVO Ukrainy. F. 27, Op. 17. Spr. 4151. Ark. 27.
4. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 14.
5. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 15.
6. Personalia. Obrannia na diisnykh chleniv SHNKU. Visnyk silskohospodarskoi nauky. 1923. № 8–12. S. 308.
7. Postanova narady rektoriv, dyrektoriv ta upravyteliv s.-h. instytutiv I tekhnikumiv u spravi uchasti s.-h. shkil v orhanizatsii s.-h. naukovoï pratsi. Visnyk silskohospodarskoi nauky. 1923. № 8–12. S. 321.
8. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 11.
9. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 12.
10. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 33.
11. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 35.
12. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4151. Ark. 48.
13. V Orhbiuro po sklykanniu Vseukrainskoi konferentsii s.-hosp. osvity. Visnyk silskohospodarskoi osvity. 1924. Ch. 2. S. 131.
14. Literatura. Zahalne rilnytstvo. Visnyk silskohospodarskoi nauky. 1927. № 1. S. 94.
15. TsDAVO Ukrainy. F. 1230. Op. 1. Spr. 9. Ark. 16.

Воловодская В. А.

Научно-организационная деятельность П.Ф. Тушкана в Сельскохозяйственном научном комитете Украины (1923-1927).

Проанализированы наработки П.Ф. Тушкана на ниве становления и развития сельскохозяйственного опытного дела в Украине по линии Сельскохозяйственного научного комитета Украины (1923 – 1927). Приведены разработки ученого по вопросам борьбы с вредителями и сорняками с помощью новейших агротехнических мероприятий, по борьбе с засухой, по изучению табаководства и др. Раскрыт вклад П.Ф. Тушкана в сельскохозяйственное образование и отражена его деятельность как популяризатора передовых идей по вопросам агрономии через выпуск отраслевых изданий.

Ключевые слова: П.Ф. Тушкан, сельскохозяйственное опытное дело, Сельскохозяйственный научный комитет Украины.

Volovodovskaya V.A.

Scientific and organizational activity of P.F. Tushkan in Agricultural scientific committee of Ukraine (1923-1927).

P.F. Tushkan's practices on a field of formation and development agricultural skilled affairs in Ukraine through Agricultural scientific committee of Ukraine are analysed (1923-1927). Creative victories of the scientist, concerning pest control and weeds by means of the latest agrotechnical actions, development of actions for fight against a drought, tobacco growing studying, etc. are given. It is opened P.F. Tushkan's contribution to an agricultural education and P.F. Tushkan's activity of the scientist as popular writer of progressive ideas concerning agronomics through release of trade publications is reflected.

Key words: P.F. Tushkan, agricultural research, Agricultural Research Committee of Ukraine.

УДК 621.9.002(477)

Н.Г. Анненкова

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ВЕРСТАТОБУДУВАННІ У 1920-Х РОКАХ

Розглянуто історичні передумови виникнення обраного до дослідження питання. Виявлені форми здійснених запозичень зарубіжних науково-технічних знань у верстатобудівній сфері, що мали місце в українському верстатобудуванні протягом 1920-х років. З'ясовані тогочасні пріоритети, надавані тим чи іншим формам, а також причини, що викликали формування встановленої пріоритетності. Визначені способи втілення набутих запозичень у контексті заходів із зміцнення галузевого науково-технічного потенціалу в ході розгортання індустріалізації. Надано оцінку ролі управлінських, промислових, наукових та освітніх структур УСРР у досліджуваному процесі.

Ключові слова: верстатобудування, індустріалізація, копіювання, машинобудування, науково-технічні запозичення, металорізальне устаткування.